

Наслідком упровадження нової системи можуть стати суттєві зрушення організаційних форм навчального процесу; класно-урочна система поступитися у перспективі іншим організаційним формам навчання.

Опрацювання навчальної літератури, проведення науково-пошукової роботи, висунення гіпотез та розв'язання завдань – усе це в сукупності суттєво стимулює в підлітків розвиток логічного мислення, здатність до встановлення причинно-наслідкових зв'язків, до прийняття швидких і правильних рішень у життєвих ситуаціях тощо.

Робота викладачів з підготовки ліцеїстів до олімпіад та інших інтелектуальних конкурсів відбувається цілеспрямовано і систематично. Враховується, зокрема, що учні, готуючись до інтелектуальних змагань, повинні знати набагато більше, ніж передбачає шкільна програма. Тому залучення учнів до науково-творчого пошуку, можливість їх черпати нову інформацію з різних джерел, в тому числі і з Інтернету, постійні індивідуальні консультації, які проводять викладачі, – це основа майбутніх перемог в олімпіадах і конкурсах всіх рівнів.

Гуманізація і диференціація сучасної освіти потребують особистісно-орієнтованої моделі навчального процесу. Зміни вимагають підвищення якості підготовки випускників. Вирішенню цієї проблеми має посприяти більш глибока розробка та впровадження в процес навчання сучасних, науково-обґрунтованих навчальних та методичних посібників, які мають відрізнятися від усталених навчальних книг, своїми новітніми методичними та методологічними підходами.

Джерела та література

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – №1-2.
2. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. – М., 1977. – 230 с.

Анотація

В статті розглянуте питання ефективності використання навчальної літератури з історії в умовах Херсонського Академічного ліцею при Херсонському державному університеті.

Summary

In the article was analyzed the effectiveness of educational history literature usage in conditions of Kherson Academic lyceum under Kherson State University.

УДК 34:372.48(075)

В.М. Мороко

ІСТОРІЯ РІДНОГО КРАЮ НОВІТНЬОЇ ДОБИ (З ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ПІДРУЧНИКА)

Вивчення в середній загальноосвітній школі не лише курсів вітчизняної та всесвітньої історії, але й історії малої Батьківщини – краю, в якому живе учень, дозволяє не лише засвоїти суму знань з дисципліни, але є важливим елементом становлення молодого громадянина-патріота. Однак ця здавалося б аксіома тривалий час практично не втілювалася в навчальний процес. Лише в останні роки окремих курсів історії рідного краю з'явився в сітці уроків у деяких областях.

Одними із піонерів у цій справі виступили запоріжці, у тому числі й автор пропонованої публікації. Відповідний курс як факультативний з'явився в школах

Запорізької області у 2001 р. На нього в 7-11 класах виділяється по 17 годин. Під курс відразу видали підручники.

"Обкатка" нової дисципліни дозволила виокремити проблеми, які варті обговорення на загальноукраїнському рівні. Актуальність його впливає з того, що вивчення історії рідного краю й досі не стало предметом фахового науково-методичного аналізу. Потреба в такому обговоренні особливо значна з огляду на відсутність затверджених на державному рівні відповідних програм. Якщо навчальні програми й підручники з Історії України та Всесвітньої історії затверджуються міністерством освіти і науки, то з історії регіональної у кращому разі науково-методичними радами обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. У кожній області винаходять власний велосипед.

Нижче ми зупиняємося на вивченні історії рідного краю в 11 класі, досвіді підготовки відповідного підручника [6]. Обираємо підручник для випускного класу, бо до нього ставляться особливі вимоги. Окрім загальних методичних принципів, які необхідно враховувати в підручнику для будь-якого класу, автори цього видання повинні рахуватися з тим, що пропонований ними матеріал стосується подій, які й досі залишаються предметом ідеологічних дискусій, та осіб, частина з яких сьогодні знаходиться на владному регіональному Олімпі. При цьому опертися на оцінки попередників не випадає. У будь-якій області дослідники, що ризикнули систематизувати хроніку післявоєнної історії краю, могли до недавнього часу використати дані лише «Історії міст і сіл» та «Нариси історії обласної партійної організації». Нагадаємо, ці видання у 60-70 рр. кроїлися за відомими лекалами.

Що стосується загальних методичних вимог, то автори використали схему власного підручника з історії України для 9 класу [9]. Кожному уроку відповідає окремий параграф. До тексту додаються запитання для самоконтролю, перелік дат, які варто запам'ятати, добірка документів та рекомендована краєзнавча література. Текст ілюструється фотоматеріалами.

Починаючи роботу над підручником з історії рідного краю в умовах відсутності до нього, як вище вказувалось, уніфікованих затверджених на загальнодержавному рівні вимог, автори повинні чітко визначитись з тим, кому вони його адресують.

Можливий варіант, коли підручник насправді є навчальним посібником і готується не стільки для учня, скільки для вчителя. Скажімо, такої концепції дотримуються автори підручників з історії Полтавщини, які виходять під загальною редакцією заслуженого вчителя України О. Білоуська. Вони насичені цікавим матеріалом, містять велику кількість оригінальних документів, свідчень учасників подій, біографічних довідок, таблиць, діаграм, світлин тощо. Але обсяг підручника для 11 класу сягає 37 аркушів [1]. На один урок припадає в середньому більше 2 аркушів. Зрозуміло, таке видання може виконувати функції енциклопедичного довідника, посібника для вчителя. Останній виступає в ролі "посередника" між авторами підручника і учнями. Ми віддаємо перевагу підручнику, в якому текст до кожного уроку дозується таким чином, щоб він був реально засвоєний саме учнем.

Перше видання запорізького підручника вийшло у 2001 році й відразу опинилося в центрі громадської уваги. За короткий час на нього з'явилося біля 20 рецензій як в обласних засобах масової інформації, так і центральних («Голос України», «Урядовий кур'єр»). Оцінки виявилися діаметрально протилежними і стосувалися не методики подання матеріалу, а його змісту. Прикметно, що серед рецензентів майже не було працюючих освітян. Вкрай категоричними були краєзнавці-ветерани. Один з них писав, що підручник "написаний унятливіми вченими, які без емоцій, що завше так щедро виливаються із переповнених душ закоханих в свій край людей, а на основі багатого наукового арсеналу, ґрунтовних наукових позицій, на основі об'єктивних документів і фактів переконливо й яскраво висвітлили сутність історичних подій" [4, с.113-114]. Інший звинувачував у зазіханні

на честь і гідність солдатів Перемоги, в нав'язуванні підростаючим поколінням ідеологічних штампів [3].

Реакція рецензентів окреслила проблему ознайомлення учнів із складними періодами новітньої історії. Найсуперечливіші з них припадають на час Другої світової війни та останнього двадцятиріччя. На регіональному рівні позиції прихильників лакованої історії посилюються аргументом про неможливість формування у дітей любові до рідного краю на негативних прикладах. Закиди у дегероїзації історії краю часів радянсько-німецької війни звучать з вуст лівих сил в цілому, функціонерів контрольованих ними ветеранських організацій, зокрема, Боротьбою з "очорненням" життя тієї чи іншої області в 90-і рр. – на початку XXI ст. опікуються її керівники та нові власники у минулому державних підприємств. То ж що робити з "незміцнілими дитячими душами"? Давати їм правду дозовано чи без обмежень?

Вважаємо, що при всій специфіці учнівської аудиторії старшокласники спроможні без загрози їхнім патріотичним почуттям оцінити й правду гірку. Інша справа, що до оцінки в підручнику відповідних сторінок історії треба підходити особливо виважено.

В темі «Друга світова війна» це стосується періоду оборонних боїв 1941-1942 рр., окупації та руху Опору на зайнятій ворогом території. Виправданою буде розробка окремих навчальних посібників, які б додавалися до підручника. У підручнику до відповідних уроків ми даємо підбірку документів, рекомендуємо додаткову літературу. Але окрім цього підготували й окреме тематичне видання [5]. Воно дозволило не лише повніше показати героїчне й трагічне в літньо-осінніх боях 1941 р. на Запоріжжі, але й пояснити, як нам здається переконливо, причини потрапляння в полон у приазовському степу двох радянських армій.

Говорячи про рух Опору в краї ми не тільки у більш реальних вимірах показали діяльність радянських партизан і підпільників в умовах степової зони, а й зупинилися на внеску в перемогу над нацистами місцевих осередків ОУН.

Проти останнього різко заперечували місцеві комуністи. Як і проти того, що автори посміли говорити не лише про терор на окупованих територіях, а й про задоволення прагматичною німецькою адміністрацією мінімальних потреб тих, хто працював на виробництві. Але продовжувати накладати табу на висвітлення цієї проблеми безглуздо. Учень повинен отримати відповідь на елементарне запитання: "За рахунок чого земляки протрималися "під німцями" 2 чи 3 роки?".

Знову ж таки враховуючи особливу увагу до питання, варто потурбуватися про забезпечення відповідного уроку додатково підібраними документами. Ми, зокрема, зробили це за рахунок публікацій молодого кандидата наук І. Спудкої [8]. Нам видається, що у підсумку були переконливими. Принаймні, коли в обласному інституті післядипломної педагогічної освіти провели зустріч авторів із вчителями та відповідно попередньо підготовленими ветеранами освітяни однозначно схвалили концепцію викладення в підручнику матеріалу про війну.

При розгляді тем, присвячених післявоєнному періоду, особливу увагу варто звертати на максимальну виваженість висвітлення суперечливих процесів, яких, як відомо, було чимало. Ми намагалися не нав'язувати власні оцінки. Пропонуючи своє бачення тих чи інших подій, однозначно знайомили з альтернативним поглядом на них. Так, до уроку «Відбудова Запорізького індустріального комплексу» рекомендували як свої напрацювання [7], так і доробки попередніх часів. Зокрема, книгу 70-х років, автори якої отримали за відображення керованого першим секретарем Запорізького обкому КП(б)У Л. Брежнєвим подвигу відбудови Шевченківську премію [2].

Підбірки документів до уроків ми намагалися формувати таким чином, щоб вони спонукали не до простого запам'ятовування тексту підручника, а до самостійних

висновків після ознайомлення з альтернативними матеріалами. Наприклад, на уроці про життя області у другій половині 60-х років учні мають нагоду співставити два документи, об'єднані під заголовком «один завод – дві оцінки». З одного боку це апологетична оцінка роботи коксохіміків в нарисі історії заводу, з іншого – уривок зі збереженого в обласному архіві критичного листа тодішнього першого секретаря обкому правлячої партії до Міністерства чорної металургії УРСР.

При цьому як би жорстко ми чи автори подібних підручників не оцінювали ті чи інші сторони життя краю в другій половині ХХ ст. важливо розділяти часто помилкові рішення і дії місцевої та центральної бюрократії й виробничі будні простих працівників. Про кращих з них розповідають світлини та біографічні довідки. Як і підкреслюється факт певного поліпшення добробуту земляків в час, коли воно мало місце.

У цьому ми бачимо обов'язкову складову забезпечення об'єктивного висвітлення регіональної історії. Вважаємо, що такий підхід дозволяє зняти побоювання стосовно того, що правда історії не сприятиме формуванню в учнів позитивного ставлення до життя і справ своїх батьків, дідусів, бабусь.

Особливу складність представляє написання заключної частини підручника, в якій мова йде про сьогодення. Воно ще не стало історією. Треба показувати життя краю, в якому повноцінно діють ті, хто суттєво на нього впливають. Одна справа, коли про певні проблеми держави в цілому пишуть в підручнику з історії України. Місцеві функціонери вважають, що це їх не стосується і в регіоні під їх патронатом все робиться як слід. Зовсім інакше сприймається хроніка подій в конкретній області. Наприклад, у 1991 р. один із депутатів Запорізької обласної ради очолив істеричну обструкцію підняттю "бандерівського" прапора. А сьогодні, ставши за Президента Л. Кучми одним із перших Героїв України, ця впливова людина, яка абсолютно не змінила свої погляди, агресивно формує позицію області в багатьох питаннях.

Саме з цієї причини деякі автори підручників з історії рідного краю, розповідаючи про останні 20 років, уникають будь-якої конкретики. Й отримують їдкі, але справедливі, закиди на кшталт: "Добре бути правдоборцем, коли даєш оцінки минулого, які активно заперечують лише люди похилого віку і маргінальна комуністична партія".

На наш погляд, до висвітлення всіх періодів історії краю важливо застосовувати абсолютно тотожні критерії. Сьогодення не виняток. При цьому треба бути готовими до виникнення проблем "технічного" характеру. Майже напевне з'являться заперечення у замовника видання і, відповідно, видавництва. У такому випадку автори повинні бути не лише науковцями та методистами, а й психологами і дипломатами.

Наведемо приклад з власного досвіду. До 2005-2006 навчального року готувалося чергове видання підручника. Автори доповнили його розповіддю про події помаранчевої революції, узагальненою інформацією про хід приватизації великих підприємств Запоріжжя (хто, коли, за допомогою чого, за скільки, які це мало наслідки). Після дискусії у видавництві з питання, що варто знати учням, а що ні, довелося частину матеріалу прибрати. Але у вересні нове видання так і не з'явилося. Перевидали попереднє. Подальші багатомісячні перемовини сторін, що супроводжувалися взаємними поступками, дозволили забезпечити вихід оновленого підручника до наступного навчального року. Поступившись в деталях, автори зберегли основне – об'єктивне висвітлення процесів соціально-економічного і політичного життя.

Слід бути вкрай обережними й з оцінкою сьогоденішньої діяльності діячів краю. Навіть, якщо оцінка схвальна. Так, у 2005 році генеральним директором заповідника «Хортиця» стала людина, представляючи яку В. Ющенко підкреслив, що призначення – стовідсоткове попадання в "десятку". У підручнику новопризначений

директор подається як "палкий патріот рідного краю". Вміщена світлина з підписом, яким засвідчується: ця людина "небезпідставно вважається гідним продовжувачем справи М. Киценка" (відомого краєзнавця, оцінку якому вже дала історія).

Але підручник – не щоденна газета. Читаючи панегирики, учні вже знали, що "продовжувач справи" не виправдав сподівань, які з ним пов'язувалися. Отже, варто пам'ятати, що точну оцінку справ тієї чи іншої особи краще давати лише з певної часової відстані.

Авторам потрібно рахуватися й з настроями земляків. Якщо політичні уподобання не збігаються, не варто у підручнику нав'язувати учням свої. Так, у розділі «Суспільно-політичне життя» ми констатували, що на парламентських виборах 2006 року за відсотком поданих за Партію Регіонів голосів область поступилася лише Донбасу й Криму. В оцінці цього факту обмежилися нейтральними двома реченнями: "Під час передвиборчих перегонів за ПР активно агітувала переважна більшість бізнесової й управлінської еліти області. Залишається сподіватися, що наступні роки не дадуть приводи для розчарування ні цій еліті, ні пересічним мешканцям Запорізького краю".

Сподіваємося, що викладений вище досвід знадобиться як діючим авторам аналогічних видань, так і тим науковцям і педагогам-методистам, що лише готуються зробити внесок у справу підготовки шкільних підручників з регіональної історії.

Джерела та література

1. Білоусько О.А., Киридон П.В., Пустовіт Т.П., Ревегук В.Я. Новітня історія Полтавщини (II половина ХХ століття): Підручник для 11 класу. – Полтава: Оріяна, 2007.
2. Днепровские огни. Как из руин и пепла был поднят после войны Запорожский индустриальный комплекс. – К.: Политиздат Украины, 1976.
3. Каневський Г. За що ж ми тоді воювали? // Запорізька правда – 2001. – 4 грудня.
4. Кириченко С. З любов'ю до краю Запорізького. Нариси, рецензії, роздуми. – Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2002.
5. Мороко В.М. Запорізька область у радянсько-німецькій війні 1941-1945 рр. Частина 1. Оборонні бої 1941 р. Рух Опору. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007.
6. Мороко В.М., Турченко Ф.Г. Історія рідного краю (Запорізька область) 1939-2005 рр.: Підручник для 11 класу. – 3-є вид., доп. і переробл. – Запоріжжя: Прем'єр, 2007.
7. Мороко В.М. Умови життя учасників відбудови Запорізького індустріального комплексу (за архівними документами) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – К.–Донецьк: Рідний край, 2001.
8. Спудка І.М. Соціальне забезпечення населення окупованих територій (на прикладі рейхскомісаріату «Україна») // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. ХХ. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006; Вона ж. Ідеологічне підґрунтя окупаційної політики у соціокультурній сфері на території рейхскомісаріату «Україна» // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. ХХІ. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007.
9. Турченко Ф.Г., Мороко В.М. Історія України. Друга половина ХVІІІ – початок ХХ століття: Підручник для 9 класу. – 4-е вид., переробл. і доп. – К.: Генеза, 2007.

Анотація

Висвітлюється досвід підготовки підручника з історії рідного краю (від 1939 року до сьогодення). Розглядаються покладені в його основу методичні принципи. Значна увага приділяється рецептам розв'язання специфічних проблем підручника з сучасної регіональної історії. Вони пов'язані з тим, що викладений матеріал стосується подій, які ще залишаються предметом ідеологічного протистояння, та осіб, частина з яких знаходиться на владному регіональному Олімпі.

Summary

There is considered the experience of preparing the text book in history of mother land (from 1939 to nowadays). The methodological principles, which were taken as its basis are thrown lighted. Important attention is given to the receptions of decision of specific problems of the text-book in modern regional history. They are connected with the thing, that material (information) touches the events which are still the subjects of ideological oppose, and persons, part of who is on the regional Olympus of authority.

УДК 34(075)

В.Я. Павленко

ПІДРУЧНИК З ІСТОРІЇ: НАУКОВИЙ ТА ВИХОВНИЙ АСПЕКТИ

Нещодавно Кабінет Міністрів України доручив Інституту національної пам'яті до 2009 року розробити нові підручники з історії України. Метою цього заходу є сприяння вихованню молодого покоління в дусі усвідомлення своєї національної ідентичності, поваги і любові до своєї Батьківщини. Без перебільшення можна стверджувати, що таке відповідальне завдання потребує великих зусиль багатьох науковців і педагогів. Це завдання має доленосне значення і від його виконання в значній мірі залежить майбутнє країни, з яким люди пов'язують свої кращі сподівання.

Відразу ж в деяких періодичних виданнях з'явилися повідомлення з відповідною назвою як от: «Підручники з історії України переписуть в дусі патріотизму» [1]. Оперативна реакція журналістів і широкого загалу зрозуміла: переписування, на жаль, відбувались часто, інколи кілька раз за життя одного покоління. Чого чекати цього разу? Люди старшого віку пам'ятають, як під час їхнього навчання у вузах в тодішніх підручниках з історії висвітлення подій та їх учасників не співпадали з тим, про що вони читали в шкільні роки. Змінювались оціночні характеристики, а часом взагалі зникали окремі розділи.

Про негативні наслідки такого явища багато говорилось. Не випадково англійський письменник, автор футурологічного роману-попередження «Іруон» С. Батлер (1835-1902) влучно і дотепно сказав: "Бог не може змінити історію. Але історики можуть" [2, с.553]. В цих словах не лише жарт чи іронія, а й значна доля правди. Адже для багатьох людей книги, втім числі й підручники з історії – головне джерело знань про минуле. Мабуть, слова письменника найкраще підходять до сьогоднішніх реалій на пострадянському просторі, де не лише майбутнє, а й минуле не завжди можна вірно прогнозувати.

Звісно, що давня і сумна "традиція переписування" окремих епізодів, сторінок і цілих пластів історії сягає своїм корінням в далеке минуле, і виникла задовго до появи різних і чисельних фальсифікацій та штучних "білих плям" радянської історіографії, недоліки на здобутках якої отримали належну оцінку. В результаті такої творчості, яку інколи називають "критичним" чи так званим "класовим" підходом до історичного процесу, з'являється вже добре відоме: вчорашні герої, на прикладі яких виховували молодь, виявляються зрадниками, або ж навпаки – колишні "вороги народу" – найбільш достойними його представниками і об'єктом, гідним наслідування. Інколи такі контрастні зміни, якщо вони відбуваються не раптово, ідуть на користь, відновлюючи історичну справедливість, а інколи звеличують тих, хто цього не достойний. Трапляється, що на хвилі скороминущої слави опиняються люди, чиї погляди та діяльність вдало, хоч і тимчасово, вписуються в конкретну політичну ситуацію, що породжує відповідні історичні концепції, які не витримують перевірки часом. Тоді знову – потрібно переписувати.